

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΑΖΥΜΩΝ

I

Ὁ διαπρεπὴς ιστοριοδίφης Β. Α. Μυστακίδης, ὁ γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων αὐτοῦ ἱστορικῶν διατριβῶν καὶ δὴ τῶν στηριζομένων ἐπὶ τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Ὑβρίγγης ἀποκειμένων καταλοίπων τοῦ Μαρτίνου Κρουσίου, ἅτινα εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐπιμελῶς ἐμελέτησε καὶ ἐπιστημονικῶς ἐξεμεταλλεύθη, ἐξέδοτο πρό τινας, ἐν τῷ παρελθόντι τεύχει τῆς «Θεολογίας» (Τεύχος ΚΒ'—ΚΓ' Ἰούλιος—Δεκέμβριος 1928), ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἰωάννου Ζυγομαλά μεγάλου ἐρμηνευτοῦ τῶν θείων Γραφῶν λόγος ἐν τῇ παμμακαρίστῃ Κων)πόλεως» ἀνέκδοτον λόγον τοῦ Ἰωάννου Ζυγομαλά «Περὶ ἀζύμων» προτάξας αὐτοῦ μακρὰ προλεγόμενα (σ. 174—307). Τὸ κείμενον τοῦ λόγου τούτου, ὅστις ἔχει ἰδιοχείρως γραφῆ ὑπὸ Ἰωάννου Ζυγομαλά καὶ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «Λόγος περὶ ἀζύμων τῇ κυριακῇ τῆς ὀρθοδοξίας ἀναγινωσκόμενος ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας φωνῇ μεγάλη καὶ παρρησία»¹ ἀντεγράφη ὑπὸ τοῦ ἐκδότου ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν Μβ 30 κώδικος τῆς Ὑβρίγγης (σ. 1—26)². Τὸ ὅτι ὁ λόγος οὗτος ἔχει γραφῆ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ζυγομαλά ἀποδεικνύεται οὐ μόνον ἐκ τοῦ γραφικοῦ αὐτοῦ χαρακτήρος, ὅστις ὁμοιάζει πρὸς τὸν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ζυγομαλά, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ Κρουσίου «πόνος καὶ χεὶρ D. Joannis Zygomalae».

II

Ὁ ἐκδότης τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος περὶ ἀζύμων λόγου θεωρεῖ τούτον γνήσιον λόγον τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ζυγομαλά ἀπαγγελθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ παμμακαρίστῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῷ 1588 ἢ καὶ πρότερον, κατὰ τὴν Κυριακῇ τῆς Ὄρθοδοξίας καὶ προσδιωρισμένον ὑπ' αὐτοῦ νὰ ἀναγινώσκηται ἐν ταῖς ἐκκλησίαις κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην.

Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ ἐκδότου εἶναι, ὡς νομίζω, τελείως ἐσφαλμένη διὰ τοὺς ἀκολουθοῦσας ἰδίᾳ λόγους.

1. Ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ἐν ἀρχῇ μόνον καὶ ἐν τέλει ἀναφέρονται ὡς ἀζυμιταὶ οἱ Ἀρμένιοι, οὐδεὶς δὲ γίνεται λόγος περὶ τῶν Δυτικῶν ὡς ἀζυμιτῶν. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ὁ λόγος οὗτος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχη γραφῆ περὶ μετὰ τὸ σχίσμα καὶ δὴ κατὰ τὸν 16 αἰῶνα, ὅτε ἐν λόγῳ περὶ ἀζύμων προσδιωρισμένῳ νὰ ἀναγινώσκηται ἐν τῇ ἐκ-

1 Αἱ ὑπογεγραμμένα ἐλλείπουσιν

2. Πρβλ. Κατάλογον Schmid σ. 55ε.

κλησία κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας ἔπρεπε νὰ ἀναφέρονται καὶ οἱ Λυτικοί. Κατὰ ταῦτα δ' Ἰωάννης δ' Ζυγομαλάς, δ' ἀκμάσας κατὰ τὸν 15 αἰῶνα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ὁ συγγραφεὺς τοῦ λόγου τούτου, διότι ἐὰν οὗτος συνέγραψεν αὐτὸν θὰ ἀνέφερεν ὠρισμένως τοὺς Λυτικούς καὶ κατ' αὐτῶν ἰδίᾳ θὰ ἐστρέφετο.

2. Ὁ λόγος οὗτος φέρει ἐπιγραφὴν γραφείσαν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ζυγομαλά «Λόγος περὶ ἀζύμων τῆ Κυριακῆ τῆς ὀρθοδοξίας ἀναγινωσκόμενος ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας φωνῆ μεγάλης καὶ παρρησίας» ἐξ ἧς προκύπτει ὅτι ὁ λόγος οὗτος δὲν συνεγράφη ὑπὸ τοῦ Ζυγομαλά, διότι ἐὰν συνεγράφετο ὑπ' αὐτοῦ θὰ προέτασεν οὗτος τὸ ὄνομά του, καὶ ὅτι ἦτο προσδιωρισμένος νὰ ἀναγινώσκηται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας. Τὸ κύρος ὁμοίως τοῦ Ἰωάννου Ζυγομαλά, ὅστις πρὸς τοὺς ἄλλοις ἦτο καὶ λαϊκός, δὲν ἦτο τοιοῦτοι ὥστε ὁ ὑπ' αὐτοῦ τυχὸν συγγραφεὺς λόγος νὰ ἐπιβληθῇ ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου ὥστε νὰ ἀναγινώσκηται ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Κων/πόλεως κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας, οὐδὲ ἦτο ἄλλως ἀναγκαῖον, καθόσον ἐν τῇ Τριωδίῳ ὑπῆρχεν ἡδὴ ἀναθεματισμὸς κατὰ τῶν Ἀζύμων. Ὁ Ἰωσήφ δ' Μεθώνης ἐν τῇ ἔργῳ αὐτοῦ. «Ἀπόδειξις τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τῶν ἐν τῇ ὄρθῳ τῆς συνόδου ὅπως δι' ἀζύμου τε καὶ ἐνζύμου ὀρθοδόξως καὶ ἀληθῶς τὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ σῶμα ἱερουργεῖται» (Migne 159 σ. 1189 ἑ.), παρατηρεῖ μεταξὺ ἄλλων «Ὡς δ' ἂν καὶ Νικηφόρου Καλλιστοῦ τοῦ Ξανθοπούλου μνησθῶ, ἔπεισί μοι καὶ σφόδρα γελᾶν, ὅς ἐπιλοτιμήθη μὲν συγγράψαι τὰ ἐν τῇ Τριωδίῳ νῦν εὐρισκόμενα συναξάρια, τῇ ῥώμῃ δὲ τῆς κακίας τοῦ σχίσματος κινήθει; ἔγραψε καὶ περὶ τῆς προκειμένης ἡμῖν ὑποθέσεως μεγάλα καὶ θαυμαστά! Ὅτι δὲ ταῦτα ἐν Κων/πόλει οὐκ ἀνεγινώσκοντο πάντες ἴσασι καὶ οὐ δεῖ με περαιτέρω προβαίνειν ἐν ταύτῃ μόνον τῇ πόλει τινὲς κατέταξαν ἐν τῇ Τριωδίῳ ὡς εὐρίσκονται» (ἐνθ. ἂν σ. 1217 Β').

Τὸ ὅτι ὁ Μαρτίνος δ' Κρουσίος ἐν τῇ πίνακι τῶν περιεχομένων τοῦ κώδικος τούτου ἔχει σημειώσει «1. Λόγος Joan Zygomalae περὶ ἀζύμων pag. 1»¹ οὐδεμίαν σημασίαν ἔχει, διότι τοῦτο προέρχεται ἐξ ἀπάτης καὶ παρεξηγήσεως τοῦ Κρουσίου, τοιαῦτα δ' ἀπάται καὶ παρεξηγήσεις παρατηροῦνται πολλαχοῦ τῶν ἐν τοῖς καταλοίποις αὐτοῦ σημειώσεών του. Οὕτω, ἐν μὴ ἀναφέρω ἄλλα, ἐν κώδικι Μ. 6 31 τῆς Τυβίγγης, ἐν ᾧ περιέχεται καὶ «Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Διονυσίου τοῦ ἀρειοπαγίτου. Εὐλόγησον πάτερ», ἔχει γράψει ὁ Κρουσίος ἐν τῇ ᾧ «Autor est Theodosius Zygomalas Byzantii Protonotarius»². Ἄλλ' ἡ σημείωσις αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη, καθόσον τὸ ἐν τῇ κώδικι τούτῳ περιεχόμενον μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος

1. Περὶ καταλ. Schmid σ. 55.

2. Περὶ καταλ. Schmid σ. 58.

Διονυσίου τοῦ ἀρειοπαγίτου εἶναι τὸ γνωστὸν μαρτύριον τοῦ Συμεῶν τοῦ Μεταφραστοῦ¹.

3. Ἡ γλῶσσα καὶ τὸ ὕφος του περὶ Ἀζύμων λόγου εἶναι διάφορα τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ὕφους τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ζυγομαλά, ὡς ἐπλή σύγκρισις τῶν γνησίων ἔργων τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ζυγομαλά πρὸς τὸν περὶ Ἀζύμων λόγου δεικνύει².

4. Ἀπλή ἀνάγνωσις τοῦ ἐκδοθέντος κειμένου πείθει πάντα ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι κυρίως λόγος, ἀλλὰ πραγματεία περὶ ἀζύμων ἀποτετιομένη πρὸς τοὺς Ἀρμενίους. Ὁ Ἰωάννης ὅμως ὁ Ζυγομαλάς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔγραψεν πραγματεία πρὸς Ἀρμενίους περὶ ἀζύμων.

III

Εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν ἀποδίδονται δύο ἔργα ἢ κάλλιον εἰπεῖν ἀποσπάσματα ἔργων ἀναφερομένων εἰς τὰ ἄζυμα (Migne 95 σ. 387-388 καὶ 389-400). Τὰ περὶ τῶν ἀζύμων ταῦτα ἔργα γραφέντα πρὸ τοῦ σχίσματος δὲν ἐγράφησαν κατὰ πάσαν πιθανότητα ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ³. Τὸ δεῦτερον τῶν ἀποσπασμάτων τούτων ἐπιγραφόμενον «ἕκτη αἵρεσις Ἀρμενίων» περιέχει ἐπιστολὴν Μελετίου τινὸς γραφείσαν πρὸς τινὰ σύγκελλον «Καὶ Μελέτιος τις θεοφόρος ἀνὴρ καὶ τῶν Γραφῶν ἀκριβῆς ἐξεταστὴς αἰτηθεὶς περὶ τῶν ἀζύμων παρὰ τινος συγκέλλου γράφει πρὸς αὐτὸν οὕτως». Μεταξὺ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης τοῦ Μελετίου καὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου ἐκδοθέντος περὶ ἀζύμων λόγου ὑπάρχει μεγάλη ὁμοιότης, καθόσον ὁλόκληρα τεμάχια ταύτης ἔχουσι κατὰ λέξιν παραληφθῆ εἰς τὸν περὶ ἀζύμων λόγον. Πρὸς πίστωσιν τούτου θέτομεν κατωτέρω ἐκ παραλλήλου τεμάχιά τινα ἐκ τούτων⁴.

Migne 95, 389 B

Τὰ ἄζυμα οὐκ ἄρτος, ὡς ἂν τις εἴποι, τέλειος καὶ ὁλόκληρος, οὐδ' αὐτοτελῆ, ἀλλ' ἑλλιπῆ καὶ ἡμιτελῆ τινα, δεόμενα τοῦ πληρώματος τῆς ζύμης. Ἄρτος δὲ ἄρτιος, αὐτοτελής, τέλειος, πληρέστατος (δεῖ γὰρ τοῦ πληρώματος), ὡς ὅλον ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸ δὲ ἄζυμον καλεῖται καὶ ἐγκρυφίας, ὃ

Μυστακίδου σ. 304

Τὸ ἄζυμον, οὐκ ἄρτος, οὐ γὰρ ἄρτου οὐδὲ αὐτοτελὲς ἐστίν, ἀλλ' ἑλλιπὲς ἢ ἡμιτελές· δεόμενα τοῦ πληρώματος τῆς προζύμης ὃ ἄρτιος ὃ ἀτελής τέλειος καὶ πληρέστατος, ὡς τὸ ὅλον ἔχων ἐν ἑαυτῷ δηλαδὴ τοῦ πληρώματος.

Εἴτις δὲ τὸ ἄζυμον καὶ ἐγκρυφίαν

1. Πρβλ. Κ. Δουβουνιάτου Θεοδοσίος Ζυγομαλάς σ. 30—31.

2. Πρβλ. τὰ ὑπὸ τοῦ Legrand ἐκδοθέντα ἔργα τοῦ Ἰωάννου Ζυγομαλά ἐν Notice biogr. sur Iean et Theobose Zygomalas.

3. Πρβλ. Κ. Δουβουνιάτου, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς σ. 140ε.

4. Ἐκ τῆς παραθέσεως ταύτης γίνεται πρὸς τοῖς ἄλλοις δῆλον ὅτι ἡ ἀντιγραφή τοῦ κειμένου δὲν ἐγένετο μετὰ τῆς δεούσης προσοχῆς εἴτε ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ζυγομαλά εἴτε ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου.

Migne 95, 389 B

Ἡλίας ποτὲ τῆ Σουναμίτιδι ἐξητήσατο ἢ κολλύριον, ὃ τὰ παρ' ἡμῖν νήπια κολλίικιον κοινῶς ὀνομάζουσιν.

Migne 95, 392 A - B

Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἀζύμοις οὐδεμία τίς ἐστι ζωτικὴ δύναμις, νεκρά γάρ ἐστι· ἐν δὲ τῷ ἄρτῳ, ἦγουν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ, τρία τὰ ζῶντα καὶ ζῶν ἡ παρέχοντα αὐτὰ τοῖς ἀξίως ἐσθίουσι, τὸ πνεῦμα, τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα· ὅτι καὶ Ἰωάννης συμμαρτυρεῖ τῷ λόγῳ «τρεις οἱ μαρτυροῦντες, τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα καὶ οἱ τρεις εἰς τὸ ἓν εἰσι» τουτέστιν εἰς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ καὶ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς σταυρώσεως δῆλον γέγονεν, ὀπηνίκα τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ἔρρευσε λόγῃ νυγείσης αὐτοῦ τῆς σαρκός, τρία ἐξέρρευσε, ὃ δὲ ζῶν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ἔμεινε τῇ τεθεωμένῃ σαρκὶ αὐτοῦ, ἦν ἐσθίοντες ἡμεῖς ἐν τῷ μεταβαλλομένῳ ἄρτῳ διὰ τοῦ πνεύματος εἰς σάρκα Χριστοῦ, ζῶμεν ἐν αὐτῷ ὡς ζῶσαν καὶ τεθεωμένην σάρκα ἐσθίοντες· ὡσαύτως καὶ τὸ αὐτοῦ αἷμα τὸ ζῶν καὶ θερμότατον, ἐπειδὴ ἐκ τῆς ζώσης σαρκός τῷ πνεύματι καὶ θερμότατον τοῦ Χριστοῦ τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ ἐξέβλυσε, ὅπερ ἐν τοῖς τὰ ἄζυμα ἐσθίουσι χώραν οὐκ ἔχει τοῦτο γίνεσθαι.

Migne 95, 392 D

Ἄλλ' ὃ εἰς τῆς Τριάδος, ὃ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ σαρκωθείς ἐξ ἀγῶν τῆς ἁγίας Παρθένου σαρκῶν ἐνηνθρώπησε καὶ πάντα τελέσας τὰ τῆς οἰκονομίας ἐσταυρώθη τῇ σαρκὶ μὴ παθοῦσης αὐτοῦ τῆς θεότητος Σαρκὶ οὖν σταυρωθεὶς παρέδωκεν ἡμῖν ἐσθίειν διὰ τοῦ ἄρτου τὴν σάρκα αὐτοῦ τὴν ἐν Πνεύματι ζῶσαν ἀγίῳ οὕτως εἰπὼν «Λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλωμένον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν».

Μυστακίδου σ. 304

καλέσειεν, ὃν Ἡλίας ποτὲ τὴν Σουμανητὴν ἐξητήσατο, ἢ κολλύριον, ὃ τὰ παρ' ἡμῖν νήπια κολλίικτον κοινῶς ὀνομάζουσιν, οὐ διαμάρτοι τοῦ πρόποντος.

Μυστακίδου σ. 304

Ἐν τοῖς ἀζύμοις οὐδεμία τίς ἐστι ζωτικὴ δύναμις νεκρά γάρ ἐστιν. Ἐν δὲ τῷ ἄρτῳ, ἦγουν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ, τρία τὰ ζῶντα καὶ ζῶν ἡ παρέχοντα ἁγίων τοῖς αὐτὸν ἀξίως ἐσθίουσι· τὸ πνεῦμα, τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα ὡς καὶ αὐτὸς ὁ ἐπιστήμιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος συμμαρτυρεῖ μοι τῷ λόγῳ οὕτως λέγων· τρεις εἰσὶ οἱ μαρτυροῦντες· τὸ πνεῦμα, τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα. Καὶ οἱ τρεις εἰς τὸ ἓν εἰσὶ, δηλονότι εἰς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὃ καὶ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τοῦ Κυρίου σταυρώσεως δῆλον γέγονεν ὀπηνίκα τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ ἐκ τῆς ἀχράντου πλευρᾶς ἔρρευσε λόγῃ νυγείσης· αὐτοῦ τῆς πλευρᾶς, ἦτοι τῆς σαρκός· τὸ δὲ ζῶν ἅγιον πνεῦμα ἔμεινε ἐν τῇ τεθεωμένῃ, ἦν ἐσθίοντες ἡμεῖς ἐν τῷ μεταβαλλομένῳ ἄρτῳ ζῶσαν καὶ τεθεωμένην σάρκα ἐσθίοντες. Οὕτω δὲ καὶ τὸ αἷμα τὸ ζῶν καὶ θερμότατον αὐτοῦ πίνοντες, μετὰ τοῦ ἐκκενωθέντος ὕδατος ἐκ τῆς ἀχράντου πλευρᾶς αὐτοῦ, πάσης καθαιρόμεθα ἁμαρτίας καὶ ζέοντος πληρούμεθα πνεύματος· θερμόν γὰρ οἶα δὴ ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Κυρίου τὸ ποτήριον πίνομεν, ἐπειδὴ ἐκ ζώσης σαρκός τοῦ πνεύματος καὶ θερμοτάτης Χριστοῦ, θερμότατον αἷμα ἡμῖν καὶ τὸ ὕδωρ ἐξέβλυσε· ὅπερ ἐν τοῖς τὰ ἄζυμα ἐσθίουσι χώραν οὐκ ἔχει τοῦ γίνεσθαι.

Μυστακίδου σ. 304

Σαρκὶ τοίνυν σταυρωθεὶς ὃ εἰς τῆς ἁγίας Τριάδος Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, μὴ παθοῦσης αὐτοῦ τῆς θεότητος παρέδωκεν ἡμῖν ἐσθίειν· καὶ διὰ τοῦ ἄρτου τὴν σάρκα αὐτοῦ τὴν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ζῶσαν οὕτως εἰπὼν λάβετε, φάγετε τουτέστι τὸ σῶμα.

Οὕτω καὶ τὸ «Ἐπεὶ γὰρ ἔδει παθεῖν αὐτὸν κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτῶν τοῦ νομικοῦ Πάσχα» μέχρι τοῦ «παρέδωκε δὲ τὸ οἰκετὸν διὰ τοῦ δεῖπνου» (Μυστακίδου σ. 305 - 306) ἔχει παραληφθῆ ἐκ τοῦ Migne 95, 393 B. C, τὸ «εἰ δὲ βούλεσθε καὶ ἄλλο τι οἰκετὸν ἀκοῦσαι πρὸς πίστωσιν» μέχρι τοῦ «ὅτε μετὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν τὸ δεῖπνον ἔφαγεν ὁ Χριστὸς» (Μυστακίδου σ. 306) ἔχει παραληφθῆ ἐκ τοῦ Migne 95, 296 A. B καὶ τὸ «Ἰστε οὖν ὅσοι περὶ τὴν Ἀρμενίαν» μέχρι τοῦ «τὸ δὲ ἄλλας ἀντὶ τοῦ νοῆς» Μυστακίδου σ. 306) ἔχει παραληφθῆ ἐκ τοῦ Migne 95, 389 C.

IV

Εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἀποδίδεται ἔργον φέρον τὴν ἐπιγραφὴν «τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου Περὶ τῶν Ἀζύμων» (Migne 26, 1328), ὅπερ ἀναμφιβόλως δὲν ἐγράφη ὑπ' αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ ἔργου τούτου ἔχουσι παραληφθῆ ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου ἐκδοθέντι λόγῳ τὸ «Καὶ ὕλαι μὲν εἰσὶν αὐτοῖς τρεῖς τὰ εἶδη ταῦτα» μέχρι τοῦ «ἐν ἐνσήμεν ἡμετέρα ἑορτῆς ὑμῶν» (Μυστακίδου σ. 307 Migne 26, 1328 A) καὶ τὸ «Ἐπεὶ Παρασκευὴ ἦν» μέχρι τοῦ «παρέδωκε δὲ τὸ οἰκετὸν διὰ τοῦ δεῖπνου» (Μυστακίδου σ. 306 Migne 26, 1329 B), ὅπερ ὁμοῦς εὐρηταὶ καὶ ἐν τῷ ἔργῳ τῷ ἀποδιδομένῳ εἰς Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν (Migne 393 B. C.), ἐξ οὗ πιθανῶς παρελήφθη ὑπὸ τοῦ γράφαντος τὸν ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου ἐκδοθέντα λόγον.

V

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου ἐκδοθεὶς λόγος δὲν εἶναι πρωτότυπος, ἀλλὰ συμπλήμα ἐξ ἄλλων ἔργων καὶ δὴ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μελετίου, ἐξ ἧς ὁλόκληρα χωρία κατὰ λέξιν ἔχουσι παραληφθῆ καὶ ὅτι συμπλητῆς τοῦ ἔργου τούτου δὲν εἶναι ὁ Ζυγομαλάς, ὅστις ἀπλῶς ἀντέγραψεν αὐτό.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἔργου γίνεται δῆλον ὅτι τοῦτο ἀνεγινώσκето ἐπ' ἐκκλησίας ἐπισήμως κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς ὀρθοδοξίας, καθ' ἣν ἑορταζομένου τοῦ θριάμβου τῆς ὀρθοδοξίας κατεκρίνοντο ἐπ' ἐκκλησίας αἱ διάφοροι αἱρέσεις. Οὕτως δύναται νὰ ἐξηγηθῆ διατὶ ὁ λόγος οὗτος ἀποτελεῖται ἐκ διαφόρων χωρίων εἰλημμένων ἐξ ἄλλων ἔργων καὶ ὑποστηρικθῆ ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι μειονέκτημα αὐτοῦ ἀλλὰ προτέρημα κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐγράφη.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἀρχαιοτέρων χειρογράφων Τριπιδίων θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ εὐρεθῆ τὸ ἔργον τοῦτο καὶ ἐν τινι τούτων.